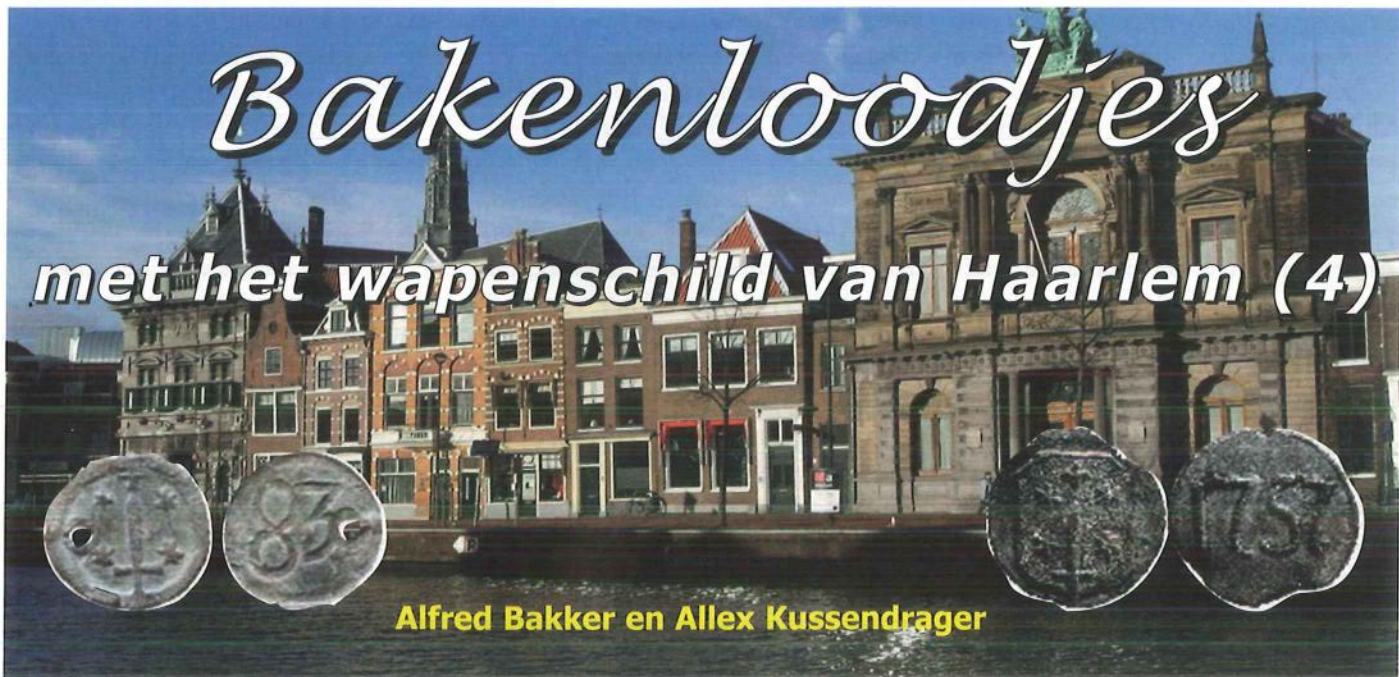


# Bakenloodjes

met het wapenschild van Haarlem (4)



Alfred Bakker en Alex Kussendrager

We vervolgen ons artikel, als geplaatst in uitgave 134, daar waar rendant Patijn concludeerde dat voor het jaar 1785, meer was ontvangen dan was uitgegeven.

## Uitgaven

Waarom werd het geld uitgegeven? Voor enkele jaren zijn de uitgaven op een rijtje gezet in een tabel. Hierbij moet bedacht worden dat de uitgaven voor beide lantaarns op één rekening kwamen. Voor de interpretatie aan welke lantaarn het bedrag besteed werd, is het dus van belang om te weten wie wie was.

Een interessant gegeven is de verschijning van de lantaarnopstekers, zoals Maria Overpelt en Pieter Heins op 1 mei voor de rendant in Haarlem, om hun loon in ontvangst te nemen. Op die datum was het stookseizoen van de lantaarns afgelopen.

## 1780:

'Ontvangen van Dina van de Weetering commissarisse na aftrek van eenderde Part van zeeven en twintig Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost en niet zyn doorgevaaren, volgens de Memorie hierneevens overgeleevert, *f 9.--.-*'.

'By den Brugophaalder van de lange brug is in den Jaare 1780 geen Lantaarngeelde ontvangen dus alhier ... *Niet*'.

Eerste Somma van den ontvang bedraagt *f 1116.16.-*

Anderen ontvang van de landhuizen van de landen daar de Lantaarnen opstaan en andere de stad Haarlem toebehoorende.

Ontvangen van Willelm van den Berg voor een Jaar landhuur van 't land daar de Lantaarn opstaat in den Banne van Heemstede, op de hoek van de Haarlemmer Meer, groot omtrend drie honderd Roeden gekogt voor een Somma van twee Honderd en vyftig gulden contant geld, met de lasten van tweendertig stuijvers en agt penningen jaarlijks ter leen gehouden werdende by den Heere van Heemstede, volgens de koop en opdragsbrieven daarvan zynde verscheenen kerstijd 1780, zynde *f 10.--.-*'

## 1781:

'Ontvangen van Jan Otter, commissaris na aftrek van een derde part van vijf en twintig Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost, en niet zyn doorgevaaren, volgens Memorie hierneevens overgeleevert *f 8.6.10'*.

## 1784:

'Ontvangen van Femmetje van de Weetering commissarisse na aftrek van derdepart van 22 Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost en niet zyn doorgevaaren, volgens memorie hierbij overgeleevert

*f 7.7.4'*.

## 1785:

'Ontvangen van Femmetje van de Weetering, commissarisse na aftrek van een derde part van vijftien Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost en niet zyn doorgevaaren, volgens de Memorie hierneevens overgeleevert, *f 5.--.-*'.

Uit de sterfdata van Dina van de Wetering (1740-1781) en Jan Otter (1732-1782), gehuwd met Dina de Wetering in 1767, blijkt duidelijk dat de functie van commissaris van het ene familielid op de ander overging.

'Uitgaven teegens den voorestaande ontvang.

Eerstelijk van de ordinaris verpondingen en verdere ongelden van de Landen de stad Haarlem toebehoorende Den Rendant heeft betaald aan Willen Den Rendant heeft betaald aan den Bailluw van Alkemade over verponding en etc van vijf morgen honderd vier en zestig roeden lands, geleegen in de vrye Heerlykheid van Alkemade, eene Somma van volgens quitantie *f 31.13.9*.

Alles in gevolgen de ordere vervat in 't Contract van den 8e April 1735 tusschen de Heeren Burgemeesteren der stad Haarlem ter eener, en den Schout Dijkgraaf en de Heemraden van de Googer Polder ter andere zijde aangegaan te vinden in de Rekening van de lantaarnen, van de Jaare 1735

Nog betaald aan G.S. Gortzak als penningmeester van de Googer Polder voor Maalloon van zeeven Morgen lands buyten de voornoemde Polder geleegeen, voor den jaare 1779 eene Somma van volgens quitantie:

*f* 7.7.--.

Anderen uitgave van allerhande zaken:

Betaalt aan Arend v. Kempen Mr. Lootgieter, voor leverantie van 2200 Merklooden, na aftrek van het oude loodt.

Betaalt aan Jan Vervooren Mr. Timmerman, voor een nieuw kisje [sic] tot berging voor Stempels en Merklooden, volg. Quitantie:

*f* 4.18.--'.

De variabele kosten van de brandstof voor de twee lampen in de lantaarns waren het hoogst.

De rendant beloonde zichzelf met een vast bedrag van *f* 200,-- Hierna kwamen de vaste kosten voor de beloning van de twee lantaarnopstekers in Oude Wetering en Heemstede, elk *f* 70,--.

De burgemeester, pensionaris en secretaris in Haarlem kregen ook hun salaris. Of dit het geld was dat aan de strijkstok bleef hangen, waaraan Rijnlands archivaris Fockema Andrea refereert?

Verder waren de jaarlijkse aanschaf van merklooden en de betaling van 'ongelden' aan Alkemade en Heemstede een vaste kostenpost.

Onder ongeldden worden de verpondingen, de 100ste en 200ste penning, maalgeld, dijkgeld en erfpacht verstaan.

Het lantaarngeld kon in 1799 betaald worden bij 'burger Johan Verwyde', die bij de Melkbrug in Haarlem woonde. Dit was de zuidelijkste brug over het Spaarne.

*Opregter Haarlemsche Courant:*  
02-03-1799:

*'De Municipaliteit der Stad HAARLEM, vernomen hebbende, dat sommige Schippers, de voorsz. Stad doorvaarende, niettegenstaande herhaalde aanmaaning en behoorlyke precautien daartegen gedaan, nog-*

*tans verzuimen het gewoon Lantaarngeld, tot onderhoud van de Lantaarns aan de Haarlemmer Meer te betaalen; waarschouwd by deeze alle en een iegelyk, wien zulks zonde mogen aangaan, om zorg te draagen, dat zy de voorsz. Stad, en in 't byzonder de Melkbrug, niet doorvaaren, ten zy dezelve vooraf het vereischt Loot tegens betaaling van het daartoe staande Lantaarngeld hebben afgehaald by den Burger Johan Verwyde, aan gemelde Brug woonende, die tot den Ontvangst van voorsz. Lantaarngeld is gequalificeerd; zullende voorsz. Schippers by verzuim hiervan, zonder nader waareschouwing, vervallen in de boete daartoe staande.'*

Uit het bericht valt op te maken dat schippers betaling probeerden te ontduiken en dat daar een boete op stond.

Overige uitgaven; voorbeeld 1794:

Aan het bedrijf van de twee lantaarns zat een waaier van financiële verplichtingen vast.

De stad moest bijvoorbeeld in 1794 betalen:

- tractement opsteker Pieter Heins in Oude Wetering

*f* 70,-

- tractement opsteker Pieter van Schooten in Heemstede

*f* 70,-

- 100ste en 200ste penning aan baljuw Alkemade

*f* 2:5:2

- 2.200 merklooden aan weduwe Van Kempen

*f* 21:2:--

- Kaarsen, katoen en werk Joannes van Besselaar

*f* 12:6:--

- Joannes

*f* 1:15:--

- Oly aan Fabriek Hendrik Huskus en transport vaten

*f* 192:16:--

- Stoppen van ruyten in de lantaard door Hendrick Outhof

*f* 5:1:--

- Betaald aan Pieter Heins voor kaarsen en verschotten

*f* 1:14:--

- Betaald aan Jan van Theel voor vermaken van lampen

*f* 1:4:--

- Burgemeesteren, Pensionaris en secretaaris

*f* 22:10.-

- Secretaris voor het aposilleren van de rekening

### Lantaarnopsteker

Het is verleidelijk om in het 'huis van de Stadt' het onderkomen te zien van de lantaarnopsteker of -wachter. Daar bewaarde hij de sleutel van de Lantaarn.

En inderdaad, dankzij 18de eeuwse kohieren weten we dat de stad Haarlem er op z'n vroegst vanaf 1731 een huis bezat.

De opstal werd toen omschreven als 'De stad Haerlem een bouwhuijs; voor niet verhuurt voor 't aensteeken van de voorz. Vierbaken'.

Het huis wordt nog genoemd als eigendom van de stad Haarlem in 1771 en 1772. Volgens de lijst van afgebroken huizen, is het in 1794 afgebroken.

Kort na de bouw van de lantaarn was een man werkzaam als lantaarnopsteker. Hij ontving *f* 70,- per jaar van de stad Haarlem.

Maar de lantaarnopsteker kon ook een vrouw zijn. Uit een document uit 1780 blijkt namelijk dat Maria van Dijk, geboren Overpelt, in dat jaar een 'tractement' (loon) van 70 gulden kreeg voor het opsteken van de lantaarn. Ook leverde ze kaarsen en katoen voor de lantaarn.

De levensloop van Maria Overpelt is een verhaal apart. Geboren in Oude Wetering (westzijde) als dochter van de poldermeester van de Grietpolder in 1741 huwde ze oculist J. Brikkenaar van Dijk, die zich in Oude Wetering vestigde. Na zijn dood huwde ze opnieuw een medicus, Reinerus van Drunen. Ze stierf in 1806 als zijn weduwe, in een huis aan de Amsterdamse Keizersgracht 395 dat bij de belastingheffing in 1815, de hoogste aanslag had.

Haar opvolger komen we tegen in

1784, als ene Pieter Heins kaarsen levert. Deze man blijven we in verschillende hoedanigheden tegenkomen in de krantenadvertenties, in rekeningen en bestekken tot zijn dood in 1822. Hij wordt genoemd als lantaarnopsteker, 'lantaarnopziener', aannemer, zeilmaker, voorganger in de kerk en ambachtsbewaarder.

Hij was geboren in Groningen in 1750, huwde op 24 februari 1781 met Hendrijntje Hazevoet en schopte het tot lid van de Leimuidense municipaliteit in 1798-1803 en daarna van de gemeenteraad tot zijn dood 1822.

(vandaar zijn bekendheid met de juiste aanhef en afsluiting van brieven gericht aan autoriteiten).

Eventuele vooroordelen over lantaarnopstekers worden hierdoor weggenomen: het waren in Leimuiden en Oude Wetering geen arme, zielige sloebers. Alleen Cornelis Dirxxe Koeck was een arbeider.

#### **De constructie van de Lantaarn**

Voor zover bekend had de Lantaarn geen lens. Hij scheen voortdurend [en alzijdig] om de schippers in het donker de weg te wijzen.

De aard van de houtconstructie leren we nader kennen door een beschrijving in 1801, door de bekende 'timmerman' Joost Timmers:

*'Aan de Lantaarn moeten twee nieuwe onderleggers en 2 à 3 nieuwe schooren gemaakt worden, de trapboom aan de westzijde is boven het las dat er aan is, slegt en moet gerepareerd of vernieuwd worden, de leuning van de trap zijn doorgaande slegt en moesten volgens het bestek in dese laatste 10 Jaaren vernieuwd zijn geweest. Het raamwerk onder het plat boven om de Lantaarn alsmede den ingang van de Lantaarn moet ook gerepareerd worden.'*

De ommegang van de Lantaarn beschikte dus over een aparte toegang. Die meenden we al op de tekening van de Lantaarn in het Riet Land bespeurd te hebben: bovenaan de trap is iets roods afgebeeld, een houten (geteerd) portaal.

Op 22 april 1799 ging het schip van een beurtschipper uit Leuven verloren, omdat de lantaarn van Oude Wetering niet brandde. De schipper eiste een nieuw schip van de stad Haarlem, die de lantaarnwachter Pieter Heins om opheldering vroeg.

Hij antwoordde op 16 mei dat de lantaarn op die bewuste avond inderdaad niet gebrand had. Bij noordoosters storm werd het Lantaarnveld overspoeld door golven, waardoor de Lantaarn onbereikbaar was. Ook gebeurde het dat de brandende lamp door lekkage in het dak doofde.

De lantaarnopsteker Pieter Heins had het in dat jaar over de enorme hoogte van de lantaarn, die geheel open was, waardoor hij blootstond aan winden van alle kanten, regen en overstuivend water van de Meer bij harde wind, waardoor hij doornat werd bij het beklimmen van het gevaarte.

In de 18de eeuw werd de Lantaarn betiteld als 'openbare verlichting'.

Een goed bedoeld initiatief om die verlichting uit te breiden tot nut van de burgers van Oude Wetering, veroorzaakte consternatie voor de scheepvaart.

In 1786 werd langs de kade van de Oude Wetering straatverlichting aangebracht in de vorm van (olie)lantaarns. Maar na protesten van schippers, die de monding van de Oude Wetering door de vele lichten niet meer konden vinden, werd de straatverlichting ijlings verwijderd.

#### **Argand-lamp**

Op de Haarlemse rekeningen werden ook uitgaven voor olie verantwoord. De Stads Fabrijk (een soort directeur Publieke Werken) bracht jaarlijks honderden guldens in rekening voor 'geleeverde Olij uit 't Stads Magazijn' van Haarlem.

We worden ook geïnformeerd over vrachtkosten voor volle en lege olievaten. Achter de ruiten van de lantaarn stond dus een olielamp die brandde op lijnolie, raapolie, levertraan of misschien wel walvistraan.

We komen meer te weten over die lamp dankzij brieven van Pieter

Heins uit 1799 en 1800 gericht aan zijn 'Meede Burgers' in Haarlem. De eerste brief was een verweerschrift tegen de klacht van een Brabantse schipper over het niet branden van de lantaarn. In de brief doet de lantaarnopsteker een suggestie, wellicht om zijn verweer kracht bij te zetten, of de aandacht van zijn Haarlemse chef af te leiden.

Het licht van de olielamp kon volgens Pieter Heins versterkt worden door twee à drie geelkoperen platen achter 'de pijpen van de lamp' te plaatsen. Zijn raad voor een soort reflector werd blijkbaar opgevolgd, want in de tweede brief uit 1800 vroeg Pieter Heins loonsverhoging nu hij ook de platen moest poetsen.

Helemaal ongelijk had hij niet, want de beloning à 70 gulden was het zelfde gebleven sinds het 'tractement' van Maria van Dijk in 1780, die hij ongetwijfeld kende. Sterker nog: Cornelis Dirxxe Koeck kreeg in 1674 al precies hetzelfde bedrag.

De pijpen die Pieter Heins noemt, wijzen erop dat in de Lantaarn een zogenaamde Argand-lamp of Engelsche lamp stond. De Zwitser Ami Argand had vanaf 1783 een olielamp met een aantal holle concentrisch in elkaar geplaatste, koperen buizen ontwikkeld en er octrooi voor gekregen in Engeland. Dit model was niet alleen zuiniger en veroorzaakte geen roetaanslag op de ruiten van de lantaarn, maar gaf ook meer en rustiger licht.

Een tweede aanwijzing voor een Argand-lamp is te vinden in een bestek van 20 januari 1813. In artikel 4 van het bestek worden drie pijpen genoemd:

*(wordt vervolgd)*

**Bezit u ook nog gevonden loodjes met het stadswapen van Haarlem? Dan zouden wij dat graag vernemen. Meld deze svp aan op onze website, bedankt alvast.**

**[www.loodjes.nl](http://www.loodjes.nl)**